Славянобългарският пласт в ойконими от Южните Родопи (Ксантийско, Гюмюрджинско, Софлийско и Димотишко)

Elena Kanevska-Nikolova

Uniwersytet Płowdiwski im. Paisja Hilendarskiego – Filia w Smolanie

THE SLAVO-BULGARIAN LAYER IN OIKONYMS FROM THE SOUTHERN RHODOPES (THE REGIONS OF XANTHI, KOMOTINI, SOUFLI AND DIDYMOTEICHO). The paper examines oikonyms from 163 villages and neighbourhoods in the Southern Rhodope region. Although most of the local names have been turcicised through administrative measures, the Slavo-Bulgarian layer in these oikonyms is still considerable.

Keywords: oikonyms, Balkan onomastics, Rhodope mountain.

Предмет на изследване са ойконимите на 163 села и махали в Южните Родопи – 82 в Ксантийско (Кс.), 56 в Гюмюрджинско (Гюм.), 10 в Софлийско (Соф.) и 15 в Димотишко (Дим.). Селищните имена (СелИ) са ексцерпирани от няколко източника [Антонова-Василева – Митринов 2011; Канев 1975; Кокас и кол. 2003; Митринов 2011; Митринов 2014; Гайдаджиева 2015], затова при част от ойконимите са дадени по няколко варианта, а някои от названията са уточнявани на терен. Редица селища имат успоредни названия – българско и турско, българско и гръцко или турско и гръцко. Целта е да се направи етимологична, словообразувателна и семантична характеристика на събрания корпус от селищни имена. Някои от селищата вече не съществуват, но старите им имена са останали в писмените източници и в паметта на преселниците, а *населението на отделни селища, особено в Гюмюрджинско, се е потурчило, като вече общува само на турски език* [Митринов 2011: 54]. Както отбелязва Ив. Гайдаджиева, *голяма част от селищните имена в Западна Тракия са турцизирани по административен път, въпреки че в областта са живели плътни маси българи християни и българи мохамедани*, но *независимо от повсеместната*

турцизация, на която е била подложена ойконимичната система, в проучвания район са запазени СелИ от славянски произход, които са доказателство за трайно българско присъствие в Беломорието [Гайдаджиева 2015: 90]. Още патриарх Кирил прави заключението, че в районите, където турското езиково влияние е слабо, е запазена в голяма степен топонимия от домашен, български произход. Освен това, *в българския език на родопските българомохамедани няма гръцки думи от църковно-култовата християнска практика, но само български* [КПБ 1960: 4].

От гледна точка на произхода, селищните имена могат да се разделят на две основни групи: с домашен и с чужд произход (предимно от турски). Съотношението между домашните и чуждите СелИ в Ксантийско е 50–50%, в Гюмюрджинско – 15–85%, а в Софлийско и Димотишко – 22–78%. Както се вижда, най-висок е процентът на ойконимите с домашен произход в Ксантийско (половината от целия корпус селищни имена), а най-нисък – в Гюмюрджинско, където турцизирането на имената е било и продължава да бъде най-силно. Голяма част от СелИ с чужд произход са *побългарени* чрез типичните за българското словообразуване наставки (вж. по-долу).

Интерес преди всичко представляват ойконимите с домашен произход:

– от старинни, по-нови и редки диалектни думи: Бàра (от *бара* ‘малка рекичка; поток, вада; застояла вода, локва’) – дн. Стиригма, Кс.; Брусòва (от *брус* ‘специален камък за точене на ножове и други сечива’) – дн. Василика[1], Кс.; Гàброво (от *габър*) – дн. Калитеа, Кс.; Дòльово (от *дол*) – дн. Акреос, Кс.; Качỳлково (от *качулка*) – дн. Корифи Микис, Кс.; Ковàчевица / Ковачовица[2] (от *ковач*) – мах. на Исьòрен, дн. Орео, Кс.; Козлòвец (от *козел*) – дн. Краньа, Кс.; Кочѝна / Кочѝно (от *кочина* ‘свинарник’ или от *коч*) – дн. Котино, Кс.; Круша – дн. Ахладия, Кс. и Крушево / Крушово – дн. Коримвос, Дим. (от *круша*); Лезàцко (от гл. *лежа*[3]) – дн. Куцомитис, Кс.; Лèтница (от диал. *летница* ‘лятна ръж (която се сее напролет)’ – дн. Ано Кира и Оаси, Кс.; Люлка (от *люлка*) – дн. Еора, Кс.; Пàшевик / Пàшувик (от *пàша*) – дн. Пахни, Кс.; Планинòна[4] (от *планина*) – дн. Диаспарто, Кс.; Поповица (от *поп*) – дн. мах. на Орео; Прахòва / Прахово (от *прах*) – дн. Прахова, Кс.; Прѝпек (от *припек*) – дн. Рахи, Кс.; Присòйката (от диал. *присойка* – *присое* ‘място,

1 Гръцките названия на селищата са по данни от изследването на В. Трайков [Трайков 1946; вж. и Митринов 2011].

2 По данни на патриарх Кирил Ковачевица е махала на Исьорен, а Ан. Разбойников посочва Ковачовица като село в Ксантийско.

3 Вж. Митринов 2014: 117.

4 Записано от Г. Митринов при теренно проучване [Митринов 2014: 117].

изложено на слънце, на припек', противоп. на *усое*) – дн. Сила, Кс.; Пỳлево (от гл. *пуля се* или от ЛИ *Пульо*) – дн. Приони, Кс.; Сàдневица / Сàдновица / Сàднювица / Сàднево (от *садя, садене* или сàдина 'трева Andropogon ischaemum'[5]) – дн. Кикнос, Кс.; Самакòф махале / Самокòф махале (от *самоков* 'приспособление, движено от водна сила за обработка на желязо'[6]) – мах. на Ксанти; Сланвѐ (от *слана*) – дн. Ливади, Кс.; Сливовица (от *слива*) – дн. Хамило, Гюм.; Чермен ('червен') – дн. Орменио, Дим.; Чука – дн. Иморада, Кс. и Цука, Гюм.; Широка поляна / Широко(то) – дн. Сироко, Кс.; Шумàк[7] (от *шума*) – дн. Кокинопоро, Гюм.;

- от старинни лични имена или прякори: Базàйково / Босойково / Басойково[8] (вероятно от ЛИ Басайко / Босойко[9]) – дн. Мантена, Кс.; Братàнково (от ЛИ Братан, Братанко) – дн. Горгона, Кс.; Вълкàново (от ЛИ Вълкан) – дн. Емонио, Кс.; Генчоолар (от ЛИ Генчо) – Гюм.; Гердеме / Гердима = Кьоръ-Димо (от ЛИ Димо – Пр Сляп Димо) – дн. Кардамос, Гюм.; Йованова / Иваново – дн. Йанохорио, Кс. и Юванджели – дн. Фолеа, Гюм. (от ЛИ Юван, Йован, Йово); Мемково / Менково (от ЛИ Мемко или Менко) – дн. Медуса, Кс.; Пѐва (Пеева – срв. Пева Стояна, Пеева Стояна – от ЛИ Пейо) – дн. Плайа, Кс.; Пỳлево (възможно от ЛИ *Пульо*) – дн. Приони, Кс.; Руса / Русица (ЛИ Руса и Росица) – дн. Руса, Дим.;
- други: Чермен – 1. осетинско име със значение 'мек, добродушен, но огнен, пламенен'; 2. славянско име – *чермный* 'червен' (*Чермен* – художествен филм, Грузия, 1970 год.; действието протича в едно от селата в Осетия през XVII век) – дн. Орменио, Дим.

При някои двусъставни СелИ едната съставка е с домашен, а другата с чужд произход: Голям Дервент и Малък Дервент (от *голям* или *малък* и тур. *dervent* от пер. *derbent* 'проход') – дн. Мега Дерио и Микро Дерио, Соф.; Горна Кърмахала (от *горен,-а* и тур. *kır mahalle* 'махала в поле, равнина') – дн. Ано Кира, Кс.; Горна Лъджа, Средна Лъджа и Долна Лъджа (от *горен,-а, среден,-а* или *долен,-а* и тур. *ılıca* 'топла минерална баня или

5 Вж. Гайдаджиева 2015: 82.

6 Вж. Митринов 2014: 117.

7 Записано от Г. Митринов при теренно проучване [Митринов 2014: 116].

8 Става дума за едно селище – в различните източници: Базайково и Базова махала [Разбойников 1946: 71], Басайково [ПК 1960: 101] и Басойково [Митринов 2011: 54].

9 Образувани от ЛИ Бàсо или Бòсо [вж. Илчев 1969: 65, 85].

топъл минерален извор') – дн. Ано Термес, Месес Термес и Като Термес, Кс.; Караагач-Чермен (от тур. *karaağaç* 'бряст – Ulmus' и *чермен* 'червен') – дн. Птелеа / Фтеля, Дим.

Редица селища имат две успоредни названия – от чужд и от домашен произход, например: Айваджик / Алваджик (от тур. *ayva* 'дюля') = Дунѝе (диал. *дуня* 'дюля') – дн. Ливас, Кс.; Бàладжа[10] (от тур. *bal* 'мед', *balcı* 'пчелар') = Байлѝца (от *бай, байло*) – дн. Мелитена, Гюм.; Горна Кърмахала (вж. по-горе) = Лѐтница (от *летен*) – дн. Ано Кира, Кс.; Горна Лъджа (вж. по-горе) = Нагорне махале (от *(на)горна махала*) – дн. Ано Термес, Кс.; Гьокчѐ бунар (тур. *gökçe* 'небесносин; красив, изящен' и диал. *бунар* от *bounar* 'кладенец, герен') = Салѝнища / Салищà / Солища (от *сол*) – дн. Главки, Кс.; Егнила / Агнилана (от *агне* / *ягне*, диал. *ягнило* 'обагнените наведнъж агнета') = Енгин Алан (тур. *engine* 'широк, обширен', *alan* 'поле; горска поляна') – дн. Алма, Кс.; Енѝкьой (от тур. *yeni* 'нов, -а, -о' и *köy* 'село') = Кръстополе (от *кръст* и *поле*) – дн. Ставруполи, Кс.; Енѝкьой (от тур. *yeni* 'нов, -а, -о' и *köy* 'село') = Янѝкево / Янево (от ЛИ Яни, Яньо) – Гюм., Козлукьойска общ.; Исьòрен / Ясьорен (от тур. *yas* 'скръб, печал' и *ören* 'развалина, руина') = Обряшене, Брещене (от *бряст*) – дн. Орео, Кс.; Козлуджà[11] (от пер. *koz* 'орех') = Орехово – дн. Котили, Кс.; Лъджа (от тур. *ılıca* 'топла минерална баня или топъл минерален извор') = Баня – дн. Термес, Кс.; Отманерѝ / Отмàн Вирàн / Отмàн Урàн (Отман Йорен – от *otoman* 'османски, турски' и *ören* 'развалина, руина') = Старо(но) село – Еранос, Кс.; Руса / Русица = Рушенлар (от ЛИ *Рушѐн* със значение 'блясък') – дн. Руса, Дим.; Сливовица (от *слива*) = Саланджак (тур. *salıncak* 'люлка') – Хамило, Гюм.; Чай махала / Чай махле (тур. *çay* 'река') = Ряка – дн. Ревма, Кс.

От словообразувателна гледна точка интерес представляват славянобългарските наставки с апелативна функция (претърпели онимизация), адективните наставки и наставките с топонимична функция.

А. Наставки с апелативна функция:

-ак: Шумàк (Кокинопоро, Гюм.);

-ец, -ов-ец: Козлòвец (Краньа, Кс.);

-ик: Пàшевик / Пàшувик (Пахни, Кс.);

-ища: Салѝнища / Салищà / Солища (Главки, Кс.);

-ка (стб. *-ька*): Люлка (Еора, Кс.); Присòйката (Сила, Кс.);

10 В. Гайдаджиева посочва Бàладжа като друго име на Братанково, Ксантийско, позовавайки се на изследването на патриарх Кирил (Гайдаджиева 2015: 101; ПК 1960: 27).

11 Козлуджа е старото име и на с. Орешец (Хасковско), на гр. Суворово (Варненско), както и име на село в Румъния (окръг Кюстенджа, Северна Добруджа).

-ло (-ило): Егнила / Агнилана – от диал. *ягнило* (Алма, Кс.);

-че: Зюмбюлче (Зумбуле, Кс.).

Б. Адективни наставки:

-ен (< -ьнъ): Горна Кърмахала (Ано Кира, Кс.); Горна Лъджа, Средна Лъджа и Долна Лъджа (Ано Термес, Месес Термес и Като Термес); Дỳлно (Талис, Гюм.);

-ов (-ев): Брусòва (Василика, Кс.); Базайково / Базова махала / Басàйково / Басойково (Мантена, Кс.); Братàнково (Горгона, Кс); Вълкàново (Емонио, Кс.); Гàброво (Калитеа, Кс.); Дòльово (Акреос, Кс.); Дургỳтево (Дургутио, Кс.); Йованова / Иваново (Йанохорио, Кс.); Качỳлково (Корифи Микис, Кс.); Крушево / Крушово (Коримвос, Дим.); Мемково / Менково (Медуса, Кс.); Мусово (Миртиски, Гюм.); Мустафчево / Мутафчово (Мики, Кс.); Партòкова / Портòкова (Порта, Кс.); Пèва (Плайа, Кс.); Полисково (Полискио, Кс.); Прахòва / Прахово (Прахова, Кс.); Пỳлево (Приони, Кс.); Сàднево (Кикнос, Кс.); Синиково (Сатре, Кс.); Теотоково (Теотокос, Кс.); Тилкиево (Тригуно, Кс.); Хебилево / Ебѝлюву / Абѝлюву (Хлой, Гюм.); Челебиевата махала; Янѝкево / Янево;

-ок: Широка поляна / Широко(то) (Сироко, Кс.);

-ск- (< -ьск-): Стаматàско / Стаматоско (Стаматио, Кс.);

-цк- вм. *-ск-*: Дурèцка махала (Потамохорио, Кс.); Лезàцко (Куцомитис, Кс.); Тюлюцка / Тулỳцка (Диафоро, Кс.).

В. Наставки с топонимична функция:

-ене: Обряшене / Брèщене и Брещèне (Орео, Кс.);

-ина: Кочѝна / Кочѝно (Котино, Кс.); Сараджина / Саранджина (Саракини, Гюм.);

-ица (-н-ица, -ев-ица, -ов-ица): Байлѝца (Мелитена, Гюм.); Ковàчевица / Ковачовица и Поповица (мах. на Орео, Кс.); Лèтница (Ано Кира, Кс.) и Лèтница (Оаси, Кс.); Русица (Руса, Дим.); Сàдневица / Сàдновица / Сàднювица (Кикнос, Кс.); Сливовица (Хамило, Гюм.);

-ци / -це: Джуванце / Жуванце (Котани, Кс.); Сафтòвци / Софтовци (мах. на Горгона, Кс.).

Членувани: Агнила*на* (Алма, Кс.), Долапа*н* (Сминти, Кс.), Кър*а* (Кира, Кс.), Планинò*на* (Диаспарто, Кс.), Присòйка*та* (Сила, Кс.), Старо*но* село (Отманерѝ, Кс), Челебиева*та* махала, Широко*то*.

Както се вижда, повечето от посочените примери са селищни имена от Ксантийско, в които най-добре са запазени както славянобългарските наставки, така и старите български основи.

Традиционно селищните названия от семантична гледна точка се разделят на четири групи[12]: физикогеографски, културно-исторически, посесивни и вторични.

А. Физикогеографски (земеписни) селищни имена:

– СелИ от географски термини и природни явления: Бара, Дòльово, Планинòна, Сланвè, Чука;
– СелИ по различни признаци, пространствени белези, отношение към други обекти: Голям Дервент, Горна Лъджа, Долна Лъджа, Караагач-Чермен, Малък Дервент, Прахòва / Прахово, Прѝпек, Присòйката, Средна Лъджа, Широка поляна / Широко(то);
– СелИ, свързани с растителност: Габрово, Дунѝе, Круша, Крушево / Крушово, Лèтница, Сливовица, Шумàк;
– СелИ, свързани с животни: Козлòвец, Кочина.

Б. Културно-исторически селищни имена:

– СелИ, свързани с бита и с човешка дейност: Брусòва, Качỳлково, Ковàчевица / Ковачовица, Поповица, Самакòф махале / Самокòф махале, Люлка;
– СелИ, свързани с религиозни вярвания и култови обекти – всички са с гръцки и/или турски произход (Ахрян махале, Аязма, Башклисе, Караклисе, Манастир, Теке, Теке дере, Теотоково, Хаджи Верен, Хаджилар).

В. Посесивни селищни имена:

– СелИ от ЛИ, РИ и Пр: Базàйково / Басàйково / Басойково, Братанково, Вълканово, Генчоолар, Гердима = Кьоръ-Димо, Йованова / Иваново, Мемково / Менково, Пева, Пỳлево, Руса / Русица, Юванджели, Янѝкево / Янево;
– СелИ от етноними – само с турски произход (Каракурджали, Отманерѝ).

Г. Вторични селищни имена – имена на махали по имената на местности или други СелИ: Брусòва (махала), Челебиевата махала.

На базата на анализирания ойконимичен материал могат да се направят някои основни изводи:

1) Славянобългарският пласт в старата ойконимична система на Южните Родопи е значителен (особено в Ксантийско), въпреки че повечето селищни имена са турцизирани по административен път, аналогично на селищните имена в Средните Родопи [вж. Каневска-Николова и кол. 2015], както и изобщо в Западна Тракия.
2) Редица селища, имащи две успоредни названия – от чужд и от домашен

12 Вж. Чолева-Димитрова 2002; Каневска-Николова и кол. 2015; Гайдаджиева 2015 и др.

произход, са с еднакво значение (Козлуджа = Орехово, Лъджа = Баня, Чай махала / Чай махле = Ряка).

3) От славянобългарските наставки най-широко застъпени са адективната наставка *-ов (-ев)* и наставките с топонимична функция *-ица (-ев-ица, -ов-ица)* и *-ци* / *-це*.
4) Най-голяма е групата на физикогеографските (земеписните) селищни имена с домашен произход, както и посесивните ойконими от лични имена и прякори, което потвърждава направените изводи за съотношението между отделните семантични групи в ойконимичната система в Смолянско [Каневска-Николова и кол. 2015: 30].

Литература

Антонова-Василева – Митринов 2011: Антонова-Василева, Л.; Митринов, Г. *Речник на българските говори в Южните Родопи, Драмско и Сярско*. София, 2011.

Гайдаджиева 2015: Гайдаджиева, Ив. *Местните имена в Западна (Беломорска) Тракия.* Пловдив, 2015.

Илчев 1969: Илчев, Ст. *Речник на личните и фамилните имена у българите.* София, 1969.

Канев 1975: Канев, К. *Миналото на село Момчиловци, Смолянско.* София, 1975.

Каневска-Николова и кол. 2015: Каневска-Николова, Ел.; Кръстанова, В.; Петрова, М.; Михайлов, М.; Томова, Н.; Ламбова, М. *Селищни имена от Смолянско.* Смолян, 2015.

Кокас и кол. 2003: Κόκκας, Ν.; Κωνσταντινίδης, Ν.; Μεχμεταλή, Ρ. *Τα Πομακοχώρια της Θράκης. Εκδοσεις Οδυσσεας*. Αθήνα, 2003.

Митринов 2011: Митринов, Г. *Южнородопските български говори в Ксантийско и Гюмюрджинско.* София, 2011.

Митринов 2014: Митринов, Г. Български селищни имена от Южните Родопи. В: *Изследователски хоризонти на българската лингвистика*. Ред. А. Чолева-Димитрова. София, 2014, 115–123.

КПБ 1960: Кирил Патриарх Български. *Българомохамедански селища в Южни Родопи (Ксантийско и Гюмюрджинско)*. София, 1960.

Разбойников 1946: Разбойников, Ан. Земеписните имена в Западна Тракия и българското ѝ население. – *Балкански преглед*, кн. 6, 1946 (год. I), 70–76.

Трайков 1946: Трайков, В. *Населените места в Тракия и Македония под гръцка власт.* София, 1946.

Чолева-Димитрова 2002: Чолева-Димитрова, А. *Селищни имена от Югозападна България.* София – Москва, 2002.